

MAGYAR TÖRTÉNELMI
EMLÉKEK

ÉRTEKEZÉSEK

KERESZTESEKBŐL LÁZADÓK

Tanulmányok 1514 Magyarországról

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont
Történettudományi
Intézet

TARTALOM

Előszó (RÁCZ GYÖRGY).....	7
NÓGRÁDY ÁRPÁD: „Az elakadt fejlődés”	11
A kilenced-tézis, telekpusztásodás és a falunál előnyösebben adózó mezőváros tétele	12
Röviden a kilencedről, néhány adat és Nova mezőváros esete	14
A telekpusztásodás új tézise és egy unikális forrás: Vasvár oppidum bérlői 1472-ben	16
A Kanizsaiak urbáriumpárjai – gyarapodó jobbágyság a középkor végén?	20
C. TÓTH NORBERT: Az 1514. márciusi országgyűlés. Politikatörténeti események Magyarországon a parasztháború kitöréséig	31
Eddigi képünk az 1514. április végéig történt eseményekről	32
Mikorra és hová hívták össze az országgyűlést?	33
Az országgyűlés résztvevői	38
A márciusi országgyűlés	54
Utószó	71
Függelék	73
C. TÓTH NORBERT: Az apátfalvi–nagylaki csata. A kereszties főszereg útja Pesttől Nagylakig	81
A kereszties sereg vezetője	83
A keresztiesek útvonala	85
Az apátfalvi átkelés okai	90
A szemben álló felek létszáma	91
A(z apátfalvi–nagylaki) csata rekonstrukciója	97
NEUMANN TIBOR: Bulgária – Erdély – Temesvár. Szapolyai János és a parasztháború	103
A bulgáriai hadjárat	105
A keresztiesek Erdély kapujában	118
Készülődés az enyedi táborban	126
A szamosfalvi csata	134
Temesvár felé	142
Várad felé	145
A történet vége: Lőrinc pap elfogatása és kivégzése	149
A rekonstrukció rövid foglalata	151

LAKATOS BÁLINT: Hírek Magyarországról. Külföldi értesülések 1514-ben	
a parasztháború eseményeiről	155
A külföldi források csoportosítása	157
Értesülések és események 1514. április–november	179
A röplapoktól a történetírókig: hírből narratíva	208
Függelék	213
VARGA SZABOLCS: Szlavónia 1514-ben	219
A bulla kihirdetése	221
A hadjárat célja	223
A szlavóniai események	227
Kitekintés	231
HORVÁTH RICHÁRD: Legendás várak nyomában.	
Várak a Dózsa-parasztháborúban	235
Egy kis önigazolás	235
Törvénycikk a nemesek várairól	238
Várak és ostromaik a kései középkorban	239
Várak a parasztháborúban	243
Várak és uraik a parasztháború idején	267
MIKÓ GÁBOR: Az 1514. évi Lukács-napi országgyűlés	
törvénykönyvének megszületése. A dekrétum eredeti változata	271
Bevezetés	271
Kiadott források	275
Egy ismeretlen forrás: az országgyűlési dekrétum	
eredeti változata	280
A törvényhozás eseményei az országgyűlés	
zárultát követően	289
Függelék	293
MIKÓ GÁBOR: A parasztság költözési jogának szabályozása II. Ulászló	
király 1514. évi törvénykönyvében. Hamis értelmezések nyomában	319
Kutatástörténeti áttekintés	321
Az országgyűlés forrásainak tanúsága	325
Összegzés	331
PÉTERFI BENCE: Az 1515. évi belső-ausztriai parasztháború	
és magyarországi kapcsolatai	333
Előzmények és lehetséges okok	337
Kísérletek a katonai konfliktus elkerülésére	343
A belháború elkerülhetetlen	348
Magyarok a láthatáron?	353
Függelék	363

C. TÓTH NORBERT*

Az apátfalvi–nagylaki csata

A keresztes főszereg útja Pesttől Nagylakig

Tanulmányomban a keresztes főszereg tevékenységét vizsgálom a pesti táborból történt elindulásától Bátori István főkapitány Temesvárra meneküléséig terjedő két hétben. E tizenöt nap történései – annak ellenére, hogy az egyik legjobban feldolgozott szakaszát jelentik az eseményeknek – új szempontok figyelembevételével tovább árnyalhatók. Olyan alapvető kérdésekre keresem a választ, amelyekre a korábbi kutatás vagy nem válaszolt, vagy feleletei a ma ismert források és szakirodalmi megállapítások, valamint a formális logika fényében tovább nem tarthatók. Sorjában tehát a következőkre szeretnék választ adni:

1. Ki volt a keresztes sereg első vezetője, mikor és miért lett Székely (Dózsa) György¹ a vezér?
2. Mi lehetett a keresztesek eredeti útvonala, hol és mikor változott meg?
3. Miért Apátfalvánál kelt át a keresztes had elővédje? Bátori István honnan tudta, hogy ott kell rájuk várnia?
4. Mekkora lehetett a szemben álló seregek létszáma, illetve hogyan növekedett az a Pest és a Maros folyó közötti vonulásuk alatt?
5. Hogyan zajlott le az apátfalvi–nagylaki csata? (Az események rekonstrukciója.)

*

* A szerző a Magyar Tudományos Akadémia–Hadtörténeti Intézet és Múzeum–Szegedi Tudományegyetem–Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Magyar Medievisztikai Kutatócsoportjának tudományos főmunkatársa. A tanulmány elkészítését az OTKA K 100749. számú pályázata támogatta.

¹ Jóllehet a kutatás régen arra a megállapításra jutott, hogy Székely György és a dálnoki/makfalvi Dózsa családok rokonságát semmilyen okleveles forrás nem igazolja, de mivel közelkorú és későbbi feljegyzésekben szerepel György „családneveként” a Dózsa, így minden bizonnyal valamelyik székelyföldi Dózsa családból származott; Barta Gáborhoz hasonlóan (vö. *Barta Gábor*: 1514. Bp., 1972. 39.; *Uő*: Georgius Zekeltől Dózsa Györgyig. Századok 63. [1975] 87.) tehát magam is így használom a nevét. – Mindenképpen fontos megemlíteni, hogy az újabb kutatások alapján – a korábbiakra lásd *Barta Gábor–Fekete Nagy Antal*: Parasztháború 1514-ben. Bp., 1973. 64. – György családneve az események után már alig tíz évvel felbukkan a forrásokban, lásd *Lakatos Bálint*: Az erdélyi káptalan és a püspöki udvar tagjai görbe tükörben. Történeti bejegyzések Pelei Tamás főszerkesztésében Erasmus kötetében (1515–1530 k.) Fons 16. (2009) 435., továbbá a Dózsáról szóló bejegyzések: 451.

Mielőtt rátérnék a fentebbi kérdések megválaszolására, ismerjük meg röviden a vonatkozó időszakban történtek Barta Gábor és Fekete Nagy Antal által – elsősorban Szerémi György munkája nyomán – kialakított rekonstrukcióját! E szerint a keresztések egy bizonyos Menyhért vezetésével május 9-én vagy 10-én indultak el a Pest alatti táborból. A sereg Cegléd érintésével Tiszavárkony és Tiszavarsány között kelt át a Tiszán, majd Nagytúr mezővárosban letáboroztak. Ekkor lépett színre Dózsa György, aki megölt egy adószedőt és elvette a nála talált 5 márkányi készpénzt. Innen tovább vonulva május 18-án érkezhettek Békés mezővárosba, ahol utolérte őket Bakóc Tamás érsek parancsa a toborzás leállításáról. Itt és ekkor hangzott el Szerémi elmondása szerint Székely György szájából a híres, a keresztés háborút parasztháborúba fordító kifakadás: „Nem vagyok én gyermek, nem vagyok én örült, hogy kijátsszátok! Istenemre és a Szent Keresztre, megfenyítelek benneteket!” A Dózsa vezette 30 ezer főnyi had Békésről Gyulára vonult, ahonnan hirtelen irányt változtatva és a kiadott haditervet áthágva délnyugatnak, Csanád városa felé fordult. Az eredeti haditerv Barta Gábor szerint az lehetett, hogy a sereg Aradon és Lugoson keresztül a Szörényi bánság területére, illetve az Al-Dunához vonul és csatlakozik a Szapolyai vezette erdélyi hadakhoz. A megváltozott irány alapján az új cél Nándorfehérvár vára lett. A Csanád felé menetelő sereget Dózsa megbontotta és kétezer embert elővédként egy bizonyos Balogh István nevű ember vezetésére bízott, aki megszállta „a Maros kiszemelt átkelőhelyét,” az apátfalvi révet. Az ekkor már Csanád várában állomásozó, Csáki Miklós püspök és Bátori István vezette bandériumok és a környékbeli urak csapatai rátámadtak a Balogh deák vezette parasztsokra és nehezen, de megverték őket, majd a táborukat kifosztották, az életben maradtakat pedig a túlpartra szorították vissza. A csata után a Maros jobb partján maradvra a Jakicsok várába, Nagylakra mentek, ahol – és innen adjuk át a szót a szerzőnek – „örömben nagy vigasságot csaptak, citerások és síposok zenéjére reggelig mulattak. A győztesek könnyelműségükért súlyosan megfizettek: György vezér csapatai éjszaka a város alá értek, s hajnalban megrohamozták a harcoktól és a mulatozástól kifáradt nemeseket. A nagylaki házakról leszedett tetőzsindelyekkel csakhamar megtöltötték a várárkot, s a gyúlékony anyagra lángot vetve, a várat felgyújtották. A védők ellenállása csakhamar megtört, mindenki futott, amerre látott. A vezérek sem tudták rendbe szedni szétzúlló bandériumaikat, maguk is kénytelenek voltak menekülni.” A meglepő győzelem magyarázatát Barta Gábor is fontosnak tartotta, s ő a következő okokban látta Dózsa seregének sikerét: a keresztések „számbeli túlsúlya még nem döntő tényező, Báthorinak és vezértársainak könnyelműsége, elbizakodottsága már inkább számításba vehető. Kétségtelen, hogy Nagylakon meglepetésszerű támadás érte a csanádi és temesvári bandériumokat.” Majd sorolta ennek okait: „Báthori nem gondoskodott a felderítésről Csanádpalota irányában, ahol pedig ekkor már György vezér derékhada állt. Balogh osztagát nem lehetett összetéveszteni azzal, hisz *országszerte tudták, hogy a keresztés derékhad több*

tízezer (kiemelések tölem²) emberből áll. Inkább arra kell gondolnunk, hogy a temesi ispán nem értesült arról, hogy Dózsa serege Gyulánál irányt változtatott, s ezért annak érkezését a Maroshoz valahova Arad környékére várta. Az úri bandériumok menetiránya, majd Báthori menekülése félreérthetetlenül bizonyítják, hogy a nagylaki tábornok szabályszerűen hátra támadtak. Nos, bármennyire is rossz hadvezérnek tartjuk a délvidéki főkapitányt, azt – éppen tisztjei tapasztalása miatt – mégsem hihetjük el róla, hogy tudomása volt a Csanádpalota felől fenyegető veszedelemről, s mégis, hátát fedezetlenül hagyva, érthetetlenül Nagylakra vonult. Nem. Báthori felderítői valahol kelet-északkeleti irányban kereshették Dózsát.” A május 24-én lezajlott csatában György vezérnek többek között Csáki Miklós püspököt, Ravaszdi Pétert és Tornaljai Miklóst is sikerült elfognia. Egy-két napon belül aztán megérkezett az érsek, majd a király parancsa is a keresztes had feloszlatásáról és a hadjárat elhagyásáról. Mindez megadta a végső lökést az urakkal való szembefordulásra Dózsának: az elfogottakat kegyetlen halállal kivégeztette május 28-án. Mindeközben Báthori, aki sikeresen kimenekült a csatából, Solyomos várában húzta meg magát, ahonnan három nap elteltével, miután Szapolyai Jánostól segítséget kért, Temesvárra ment.³

A keresztes sereg vezetője

A keresztes hadjárat kihirdetése, 1514. április 9-e után⁴ értelemszerűen valakit ki kellett nevezni az összeseregglő, s a keresztet felvarró emberek élére. A későbbi események szempontjából is fontos kérdés, hogy a budai udvar kit bízott meg a formálódó had vezetésével, illetve Dózsa György mikor és hogyan került a sereg élére. A kérdés tisztázását nagyrészt Barta Gábornak köszönhetjük, aki az okleveles és krónikás források bevonásával elvégzett vizsgálata során a következő megállapításokra jutott: 1. Székely György kinevezését a Pest alatt táborozó keresztesek élére semmi sem bizonyítja; 2. létezett egy „ismeretlen pesti keresztes parancsnok”, akit talán Menyhértnek hívtak; 3. Dó-

2 A szerzők e kijelentése több sebből is vérzik, mivel az ország fővárosában, Budán a rémhíreken kívül nem tudtak semmit az országban történt eseményekről: máj. 26-án Steck József levele szerint csak az Alföldön történt eseményekről – több száz nemeset öltek meg – tudott (*Monumenta rusticorum in Hungariam rebellium anno MDXIV. Maiorem partem collegit Antonius Nagy Fekete. Ediderunt Victor Kenéz et Ladislaus Solymosi atque in volumen redigit Geisa Érszegi.* Bp., 1979. [A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 12.] [a továbbiakban: *Mon. rust.*] 82., nr. 37.); máj. 28-án Vajai Ferenc levelében arról írt, hogy a nyolcados törvényszéket *propter presentem tumultum et sedicionem tocius regni* elhalasztják, de semmilyen konkrét eseményről nem tudott (Uo. 40. sz. [86.]). Az első, jó néhány félreértést (pl. a nádorról ír Batori István temesi ispán helyett) tartalmazó, konkrét eseményekről szóló információkat (nagylaki csata, karóba húzások) Albert Rendl alkamarás máj. 31-i levelében találjuk (Uo. 47. sz. [94.]).

3 Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 74–76., 80–88. (az idézetek sorrendben a 80., 83–84. oldalakon vannak); vö. még Barta Gábor: Keresztesek áldott népe. Bp., 1977. 58–60., 66–71.

4 Minderre lásd a jelen kötetben lévő másik tanulmányomat.

zsa Györgyöt „a marosmenti fordulattal kapcsolatban említik először” a keresztesek vezetőjeként.⁵ Kiemelkedését a tömegből minden bizonnyal a túri adószedő megölése eredményezte, a keresztes sereg vezetését pedig a Békés mezőváros melletti táborban nyerte el. Barta Gábor szerint mindezt alátámasztja a toborzás beszüntetéséről szóló parancs végrehajtásának megtagadása, illetve a sereg – előre elhatározott – útvonalának módosulása.⁶ Jóllehet e képpel többé-kevésbé egyetérthetünk, mégis néhány ponton módosítanunk kell azt.

Dózsa György neve az ismert adatok szerint 1514. június 3-a előtt sehol sem fordul elő.⁷ Mindezzel szemben azonban létezett egy olyan hagyomány, amely egy bizonyos *Melchior Bannser/Banckwr/Vanser* nevű embert tekint a keresztesek első parancsnokának. Így szerepel egy ferences formuláriumban, a „Wunderzeichen” című röplapban, Pietro Lando velencei követ jelentésében, valamint Ianus Vitalis Panormitanus római levelében.⁸ Noha a források közül némelyik forrásértéke megkérdőjelezhető, illetve keletkezésük nem független egymástól, mégis – amint azt Barta Gábor is leszögezte már – „Melchior az egyetlen M-mel kezdődő keresztnevű figurája a keresztes hadnak. Elképzelhetőnek kell tartanom, hogy nem parasztvezér, hanem valami cseh vagy német zsoldos tiszt lehetett, akit a szerveződő táborok élére állítottak.”⁹ A szerző által ismertetett források mellé hozzátehetünk még egyet, amely a tanulmánya írásakor valószínűleg még nem volt ismert, noha később az általa is hivatkozott okmánytárban napvilágot látott. A spanyol nyelvű tudósítás¹⁰ Innsbruckban június 30-án kelt (valószínűleg Miksa császár környezetében). Noha alapvetően újabb információkkal nem szolgál az eseményekről – gyakorlatilag Pietro Lando július 12-i, ismert híreinek alapján szolgáló adatokat közöl¹¹ –, de ebben is az szerepel, hogy a fellázadt nép egy közülük való, *Melchior Vanbosor* nevű személyt királlyá választott (*han hecho un rey entre ellos*). Majd beszámolt arról, hogy e király sok rosszat cselekedett, a csanádi püspököt és összes népét karóba húzatta.¹² (A jelentések, tudósítások, illetve levelek többségében a két személy neve és tettei összekeveredtek, erre legjobb példa Panormitanus levele: a szöveg elején még

5 Barta G.: Georgius Zekel 70.

6 Barta G.: Georgius Zekel 87.

7 Barta G.: Georgius Zekel 68. (Mon. rust. 98., nr. 55.); vö. még *Szűcs Jenő*: A ferences obszervancia és az 1514. évi parasztháború. Egy kódex tanúsága. Levéltári Közlemények 43. (1972) 241.

8 Barta G.: Georgius Zekel 66–69. – A rá vonatkozó forrásokat lásd: Mon. rust. 68., nr. 25. (ferences formulárium: M); 157., nr. 120. (Pietro Lando jelentése: *Melchior Vansar*); 243., nr. 200. (Panormitanus levele: *Melchior Mouder*); 315., nr. 227. (Wunderzeichen: *Melchior Banckwr*), 320., nr. 227. (Wunderzeichen: *Melchior Bannser*).

9 Barta G.: Georgius Zekel 69.

10 A kiadás szerint levél, de Lakatos Bálint e kötetben közölt tanulmánya szerint kéziratos tudósítással van dolgunk.

11 Mon. rust. 157., nr. 120., vö. Barta G.: Georgius Zekel 66.

12 Mon. rust. 139., nr. 99. (*Melchior Vanbosor*).

Menyhértről és Dózsa Györgyről olvashatunk, a temesvári kivégzés kapcsán viszont már csak Menyhért meg testvére, Gergely maradt.¹³

A keresztesek útvonala

Bárhogyan is nevezték valójában e Menyhértet,¹⁴ egyet – amíg más, ezzel elmentés forrás elő nem kerül – biztosan kijelenthetünk róla: ő volt a keresztesek Pest alatti táborának vezetője. E megbízatást minden bizonnyal a királyi udvartól kapta, és azért éppen ő, mert – akkor – ismert és éppen „kéznel lévő” zsoldosparancsnokként Budán tartózkodott. Az újdonsült vezető minden valószínűség szerint korábban rotamesterként tevékenykedett,¹⁵ és akire ebből következően „képzettségének” megfelelő feladatot bízhattak, vagyis az összegyűlt keresztesek eljuttatását a hadműveleti területre. Az e kötetben lévő másik tanulmányomban már szó esett arról, hogy a korábbi megállapításokkal szemben adataink, azaz a sereg útvonala alapján, a keresztes hadnak Temesvárra kellett mennie. Felmerül persze a kérdés, hogy mi célból, egyáltalán milyen szerepet szánhattak a kereszteseknek? A korábbi szerzők által megfogalmazott tétellel, azaz a támadó hadjárat ideájával alapjaiban sem tudok egyetérteni: a korábbi (Nándorfehérvár, 1456) és későbbi (1526-os harcok) példái alapján kizártnak tartom, hogy a kereszt jelére összegyűlt ilyen-olyan fegyverzettel rendelkező (erre lásd alább bővebben) népséget támadó hadjáratra, vagy egyáltalán bármilyen hadjáratra küldték volna, illetve az arra alkalmas lett volna. E többségében képzetlen és az alföldi menetelés után is¹⁶ az maradt had egyvalamire lehetett alkalmas: csakúgy mint fél évszázaddal korábban Nándorfehérvárnál, egy adott objektum védelméhez szolgáltathattak „tömeget”. Az udvar által megfogalmazott cél ugyanis nem nagyon lehetett más, mint az Alsó részek kapitánysága alá tartozó várak őrségének megerősítése. Melchior április 9-i, a bulla kihirdetése utáni parancsnoki kinevezésével újabb kérdések merülnek fel: az egyik, hogy mekkora volt az onnan elindított csapat létszáma, a másik pedig, hogy merre indulhattak, illetve milyen útvonalat jelöltek ki nekik? Kezdjük az utóbbival! Talán meglepőnek tűnhet az útvonal kérdésének feszegetése, hiszen a korábbi irodalom alapján¹⁷ szinte

13 Mon. rust. 242–245., nr. 200.; magyar fordítását lásd Krónikáink magyarul III/1. Válogatta és fordította *Kulcsár Péter*. Bp., 2006. (Történelmi Források III) 133–136.

14 Barta Gábor egyik ötlete szerint a név mögött Beriszló Péter bán neve rejtőzne, amennyiben elfogadjuk, hogy a „Beryzlo banus” vagy „Beryzlo ban wr” kifejezésből „kis népi etimológiával könnyen” Melchior Bannser/Banckwrt torzult (Barta G.: *Georgius Zekel* 70.).

15 Arra, hogyan kell elképzelnünk egy ilyen mestert lásd *Nógrády Árpád*: Pozsonyi gyalogosok Mátyás seregében. (Egy zsoldoscsapat fegyverzetének jegyzéke 1466-ból) In: *Rex invictissimus. Hadsereg és hadszervezet a Mátyás kori Magyarországon*. Szerk. Veszprémy László. Bp., 2008. 196–200.

16 Vö. ezzel szemben Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború 74*.

17 Vö Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború 74–75., 80–82.*; *Szűcs Jenő*: Dózsa parasztháborújának ideológiája. *Valóság* 15. (1972) 11. 20.

kanonizáltak tekinthetőek a Szerémi György által leírtak: a káplán szerint a sereg a budai *Szent György* térről indult, ahol *Székely György Szent György*-napján megkapta kinevezését; majd a Szentfalva – Tiszavárkony – Tiszavarsány – Nagytúr – Ege – Békés – Gyula útvonalon jutott el Apátfalvára, illetve Nagylakra.¹⁸ Szerémi tudósításával szemben azonban ismeretes egy másik hagyomány is: a *Memoria rerum*¹⁹ írója és Istvánffy Miklós²⁰ szerint Dózsa serege Pestről Szegedre ment, amelyet nem tudott elfoglalni, majd onnan fordult Csanád/Apátfalva irányába.²¹ A két útvonal közül gyakorlatilag bármelyik elfogadhatónak látszik, mivel mindkettő bevett volt az utazók számára. Az már egy másik kérdés, hogy miért éppen Szerémi elbeszélését fogadták és tegyük hozzá, fogadom el magam is. Barta Gábor elsősorban azért tette le voksát a tiszántúli irány mellett, mivel egyrésztől egyetértett Szűcs Jenő rangsorolásával a parasztháború forrásainak tekintetében,²² másrésztől viszont azért, mert a Szerémi György által leírtak tökéletes összhangban voltak az általa kigondolt úti céllal, illetve a más források alapján is bizonyítható eseményekkel.²³ Ugyan jómagam is, összhangban a korábbi irodalommal, elfogadom ezt az útvonalat, arra azonban fel kell hívnom a figyelmet, hogy a szegedi irány mellett is szólnak érvek: ha elfogadjuk a Barta Gábor által leírt haditervet, azaz, hogy a keresztések Gyula – Arad – Lugos érintésével mentek volna az Al-Duna felé, akkor kb. 380 km-t kellett megtenniük. Ellenben ha Szeged felé veszik az irányt, akkor mindez 40 km-rel rövidebb út lett volna, illetve kettővel kevesebb folyón (Maroson és Körösökön nem) kénytelenek átkelni. Ez legalább két nappal kevesebb menetelést jelentett volna számukra. (Ráadásul nem tudunk semmit az akkori időjárásról és aktuális vízjárásról, a keresztés sereg Szerémi által leírt útja szintén Magyarország az egyik leginkább vízjárta területén²⁴ keresztül vezetett.) A szegedi útvonal további

18 Szerémi György Magyarország romlásáról. Erdélyi László fordítását átdolgozta Juhász László. A bevezetést és a jegyzeteket írta Székely György. Bp. 1961. (Monumenta Hungarica V.) (a továbbiakban: Szerémi) 62–64.

19 1504–1566. Memoria rerum. A Magyarországon legutóbbi László király fiának legutóbbi Lajos királynak születése óta esett dolgok emlékezete (Verancsics-évkönyv). Sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta Bessenyei József. Bp., 1981. (Bibliotheca Historica) (a továbbiakban: Memoria rerum) 10.

20 Istvánffy Miklós Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában I/1. Sajtó alá rendezte Benits Péter. Bp. 2001. (Történelmi Források I.) (a továbbiakban: Istvánffy) 133.

21 Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezmem, hogy nem tartom olyan nagy topográfiai tévedésnek azt a Barta Gábor által kihangsúlyozott jelenséget, miszerint jó néhány szerző nem apátfalvi, hanem csanádi csatáról beszél (Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 83.). Egyrészt a két hely ismertsége, másrészt a kettő közötti csekély távolságból is következhetett, hogy az első csatát csanádinak nevezték.

22 Szűcs J.: Dózsa ideológiája 13–16.

23 Barta G.: Georgius Zekel 79.

24 Lásd erre Blazovich László: Városok az Alföldön a 14–16. században. Szeged, 2002. (Dél-alföldi Évszázadok 17.) kötetének mellékletét: Az Alföld 14–16. századi úthálózatának vázlata. Tervezte: Blazovich László. Rajzolta: Kratochwill Mátyás.

szempontból is előnyösebb lenne a ma történésze számára, mivel két dolog is könnyebben érthetővé válna: az egyik az a több helyen szereplő adat, amely szerint a kivégzett Dózsa György négyfelé vágott testéből a fejet Szegedre küldték.²⁵ A másik pedig az, hogy a Dózsa vezette főszereg miért észak–északnyugati irányból érkezett meg Nagylakhoz.²⁶ Mindent számításba véve azonban, valamint egy, eddig kellő figyelemre nem méltatott tény ismeretében (lásd alább) továbbra sincs semmilyen okunk arra, hogy a korábbi, elsődlegesen Szerémi György előadására épülő és Barta Gábor által elgondolt rekonstrukciót elvessük.

Visszatérve tehát a Pest alatti táborhoz, a Melchior parancsnoksága alá helyezett kereszties had május 9–10-e táján indult el a haditerv szerinti útvonalon. A már kezdetben is kisebb-nagyobb csapatokból, illetve útközben csatlakozó részekből álló sereg kordában tartását minden bizonnyal hajdúk segítették, akiknek jelenlétére több adatunk is van.²⁷ A keresztiesek nagyobb nehézségek nélkül érték el a Tiszát, amelyen Várkony és Varsány között kelhettek át. A mondott helyen az Árpád-kor óta rév működött,²⁸ így – amennyiben tényleg ez volt a haditerv – korántsem véletlenül jött erre a sereg. Az itteni átkelés, illetve az útvonal mellett szól közvetetten még egy érv. Kevésbé ismert, hogy a Külső-Szolnok megyei Várkony birtokosa ekkor Bakóc Tamás

25 Marino Sanuto világhronikájának Magyar-országot illető tudósításai I–II. Közli *Wenzel Gusztáv*. Magyar Történelmi Tár XIV. (1869) és XXIV. (1877), II. 261. (1514. aug. 27-i kivonat); *Stephanus Taurinus*: Stauromachia, avagy a keresztiesek paraszti háborúja. Ford. *Muraközy Gyula*. In: Janus Pannonius – Magyarországi humanisták. Vál., szerk. Klaniczay Tibor. Bp., 1982. (Magyar remekírók.) (a továbbiakban: Taurinus) 280. (ő még nem tud Pálfi Balázs bíróról). – A munka felhasználásának korlátaira lásd *Kiss Farkas Gábor*: Taurinus Parasztháborúja. Kétféltelműség és paradoxitás a Jagelló-kor humanista irodalmában. Történelmi Szemle 56. (2014) 549–562. – Memoria rerum 16.; Szerémi 68. – E két krónika nem nevezte meg a többi helyet, ahová a további részeket küldték, nem úgy, mint Istvánffy Miklós, aki szerint Budán, Pesten, Fejérváron és Váradon tették közzemlére a testdarabjait. (Istvánffy 142.) – Dózsa testének négyfelé vágásáról és kifüggesztéséről szolt Ulászló király 1514. júl. 24-i, Miksa császárnál lévő követéhez, Kövendi Székely Miklóshoz küldött levelében is (Mon. rust. 175–176., nr. 142.), így annak megtörténtét biztosra vehetjük.

26 *Ad absurdum* az is felmerülhet Iohannes Vitalis Panormitanus levele alapján, hogy a kereszties sereg két oszlopban indult el Pestről: az egyik élén Moudier Menyhért, a másikén pedig Székely György állt (Vö. Mon. rust. 242–245., nr. 200., fordítása: Krónikáink magyarul III/1. 133–134.), ám a szerző leírása olyannyira megbízhatatlan (vö. *Szűcs J.*: Dózsa ideológiája 15.), hogy semmilyen elméletet nem lehet rá építeni.

27 *Szabó István*: A hajdúk 1514-ben. Századok 84. (1950) 181–185. (a források ismertetése); *Barta G. – Fekete Nagy A.*: Parasztháború 78. (Állításukkal – azazhogy az európai válság miatt lecsökkenő szarvasmarhaexport miatt rengeteg hajdú, kóbor marhapásztor lett volna a seregben – a jelen kötetben Nógrády Árpád által írt tanulmány fényében nem tudok egyetérteni.)

28 *Weisz Boglárka*: A királyketteje és az ispán harmada. Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében. Bp., 2013. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak) 423.; *Lakatos Bálint*: Lázár deák *Tabula Hungariae*-jának (1528) helyrajza és a középkori úthálózat. In: Archivarium historicorumque magistra. Történeti tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára. Szerk. Kádár Zsófia, Lakatos Bálint, Zarnóczki Áron. Bp., 2013. 116–117.

esztergomi érsek volt.²⁹ Mindebből óvatosan két következtetést is levonhatunk. Az egyik, hogy a sereg útvonala szándékosan vezetett az érsek birtokán keresztül és így egyfelől megoldást jelentett az élelmiszer-utánpótlás biztosítására, illetve az ott lakók segítséget nyújthattak a Tiszán történő átkelésben.³⁰ A másik – ami az előbbiből következik –, hogy a birtok tisztartója révén az érsek figyelemmel kísérhette a keresztések tevékenységét és azonnal értesülhetett a problémákról. A folyón való átkelés után a sereg folytatta útját, és Nagytúr mezővárosa mellett táborozhatott le. Fennmaradt források alapján egyértelmű, hogy itt történt az első komolyabb incidens a sereg környezetében: állítólag helybéli parasztek összecsaptak az ottani nemesekkel, akik tudniillik a parasztek közül, többeket elfogtak, majd Budára küldtek, ahol kivégezték őket.³¹ Hogy ez – a Budára szállítást leszámítva – megtörténhetett, afelől kétségeink nincsenek, de hogy mindez pontosan mikor történt, az ma már kideríthetetlen. A következő esemény szintén itt történt: a Túron táborozó sereg egyik tagja, Székely György ma már nehezen megismerhető okból megölt egy királyi adószedőt és elvette tőle a nála talált – Szerémi szerint – ötszáz márka (azaz 2000 forint) készpénzt, illetve egy másik forrásunk – Bartholinus szerint – 3000 dukátot.³² (Az összeg, amennyiben a királyi adószedő a tavaszi országgyűlésen megajánlott adó Külső-Szolnok megyére eső részét vitte éppen, akkor kétségkívül jelentős lehetett: tudjuk, hogy 1522-ben 1132 és fél forintot szedtek be a megyében a 75 dénáros adó fejében.³³) A sereg következő állomása a mintegy 50 km-re lévő Békés mezőváros volt, ahol ismét jelentős események történtek. Ide érkezett meg Bakóc érsek küldönce azzal a május 15-én kelt parancssal, amellyel betiltotta a további toborzást, és amire válaszul hangoztak el Dózsa György már korábban idézett mondatai. Valószínűleg itt volt az a pont, ahol a keresztések kinevezett vezére, Menyhért és a sereg útjai elváltak egymástól. Ha az adószedő megölése esetleg még nem okozott lelkiismereti problémát számára, az érseki parancs megérkezése, illetve a küldönc által adott informális tájékoztatás (ti., hogy a törökkel megkötötték a békét³⁴), valamint Dózsa további kijelentései valószínűleg döntő elhatá-

29 Mon. rust. 365., nr. 261.; *Horváth Richárd–Neumann Tibor–Pálosfalvi Tamás–C. Tóth Norbert: Németi Pál budai kanonok, majd bozói prépost levelesládája. Magyar vonatkozású középkori oklevelek feltárása Morvaországban. In: Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére I–II. Szerk. Bárány Attila, Dreska Gábor, Szovák Kornél. Debrecen–Bp., 2014. I. 99. (1. sz.) – A parasztháborúról szóló monográfiában e tény csak a keresztések ismételt tiszai átkelésénél kapott szerepet (Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 165.).*

30 Vö. Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 74.

31 Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 75., a forrás szövegét lásd *Kluch János: Adalék az 1514-iki pórlázadáshoz és az 1526-iki mohácsi vészhez. Történelmi Tár* 6. (1905) 274.

32 Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 75. (az ötszáz helyett öt márka áll!).

33 Politikatörténeti források Bátorfi István első helytartóságához (1522–1523). Közzéteszi C. Tóth Norbert. Bp., 2010. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 50.) (a továbbiakban: *Helytartói okl.*) 241. (IV. sz.)

34 Minderre lásd a jelen kötetben lévő másik tanulmányomat. (A török követ máj. 12-én már Szászföld közelében járt.)

rozásra juttathatták. Ma már ugyan nagy vonalakban sem lehetséges megállapítani, mi történhetett, de a végeredményt ismerjük: a sereget ettől kezdve Dózsa György vezette. Ennek fényében viszont két megoldás jöhet szóba Menyhért eltűnése okán: mivel ő maga a kinevezésében foglaltak és zsoldoskapitányi mivoltából következően a lázadás útjára lépett kereszteseket tovább nem vezethette, ezért – mivel próbálkozásai sikertelenek voltak – otthagya őket. A másik lehetőség, hogy a fellázadt keresztések közül valaki megölte őt. Bárhogyan is történt, egy biztos, a keresztések Dózsa György vezérlete alatt folytatták útjukat.

Felmerül a kérdés, hogy a keresztések miért követték Dózsát, miért vettek részt a nemesség elleni harcokban. Ebben minden bizonnyal nagy szerepet játszott az, hogy a kereszties háború lefújásával a résztvevők számára elmaradt a pápai bullában kilátásba helyezett teljes bűnbocsánat lehetősége. Sőt, a továbbra is fegyverben maradókra kiátkozás várt.³⁵ Barta Gábor rekonstrukciójában annak idején úgy vélte, hogy Dózsa színre lépésével (ő Menyhért eltűnésével nem számolt) megváltozott a központilag elhatározott haditerv is: a keresztések ezért és ekkor fordultak el Gyula mezővárosánál délnyugati irányba. E tervmódosítással azonban komoly problémák vannak, aminek megokolására viszont át kell térnünk az úri hadak, elsősorban Bátori István temesi ispán mozgására.

35 Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 91–92. – Ugyanakkor a Szűcs Jenő által a ferenceseknek a kereszties mozgalom lefolyásában rendkívül nagy szerepet tulajdonító nézeteivel (*Szűcs J.: Ferences obszervancia; Utó: Dózsa ideológiája*) korántsem tudok egyetérteni: egyrészt Budától (a bulla kihirdetése: ápr. 9., a ferencesek bevonása: ápr. 20-a körül; a keresztések elindulása: máj. 9–10.) Nagylakig (máj. 24.) történt események hat, illetve két hét alatt játszódtak le. A kor viszonyai között ez olyan rövid idő, hogy az kizárta teszi „az ideológia” kialakulását, illetve csökkenti a ferencesek meghatározó szerepét a kereszties hadjárat urak ellen történő fordulásában. Szűcs Jenő ebből éppen ellenkező következtetésre jutott. (Vö. *Szűcs J.: Dózsa ideológiája* 17–18., 22.) – Szintén a legendák világába utalható az a másik, a ferencesek jelentőségét mutató ok, amire Szűcs Jenő részben az elméletét építette: szerinte a felkelés gócpontjai és a ferences rendházak területileg megfeleltethetők egymásnak. (*Szűcs J.: Ferences obszervancia* 242–245.; *Utó: Dózsa ideológiája* 21.) Sajnos az események nem ott, nem akkor, és végül nem úgy játszódtak le, ahogy Szűcs Jenő leírta. (Lásd erre a jelen kötetben található tanulmányokat.) – A Szűcs Jenő által írt tanulmányok háttérére lásd *Ács Pál: „Hamis barátok rebelliója” Szűcs Jenő Dózsa-tanulmányai – 40 év után. Történelmi Szemle* 56. (2014) 611–620. – Az idősíkok és történelmi cselekmények korabeli és mai egymásra csúsztatására jó példa az Erdélyi Gabriella tanulmányában említett, bizonyos Menning István elbeszélése az általa elkövetett bűnökről (*Erdélyi Gabriella: A Dózsa-felkelés arcai: tabuk és emlékezet 1514 mítoszaiban. Történelmi Szemle* 51. [2009] 475–476.); az eset ugyanis nem a Dózsa-féle mozgalom részeként, hanem az attól teljesen független, időben is korábban kezdődő Székely János-féle Szászöldön lejátszódó események keretében értelmezendő! (Lásd erre *Hermann Zsuzsanna: Egy pénzügyi tervezettől a Hármaskönyvig. Werbőczy és a parasztháború. Századok* 115. [1981] 120.) Sajnos a többi általa ismertetett esetről levont következtetések sem álltak ki az idő próbáját. (Vö. a jelen kötet tanulmányait a felkelés térbeli kiterjedéséről.)

Az apátfalvi átkelés okai

Habár az apátfalvi és nagylaki csatáknak minden eddigi munka bő teret szentelt, azt azonban nem vizsgálta egyik sem, hogy miért éppen a Maros menti Apátfalvánál, illetve Nagylaknál csaptak össze az ellenfelek. Barta Gábor véleménye szerint Dózsa útvonala kezdetben Szapolyaihoz, a szőrényi bántság területére irányult, majd a „robbanás” után Gyulánál „hirtelen irányváltással” Csanád felé vonult tovább.³⁶ Ezzel azonban komoly, elsősorban időrendi problémák vannak. Az eddig feltételezett haditerv szerint tehát a seregnek a szőrényi bántság területére kellett vonulnia, és ezzel együtt Szapolyai Jánoshoz csatlakoznia. Ez ellen egy, de annál nyomósabb érünk van: mire a keresztések átkeltek a Tiszán, az erdélyi vajda már régen elindította hadjáratát, amikor elértek a Maros folyót, már régen a török uralta területen járt, így a Menyhért, majd Dózsa vezette seregnek esélye sem volt a csatlakozásra. Viszont ha nem erőltetjük a keresztességgel végrehajtandó támadó hadjárat ideáját, hanem – felszereltségükből és létszámukból adódóan – egyszerűen segélyhadnak nevezzük őket, akkor a vonulásuk alapján egyetlen kézenfekvő úti cél bontakozik ki: ami nem más, mint Temesvár. Az ok, amint arra fentebb már utaltam, az Alsó részek kapitánysága alá tartozó várak védelmének megerősítése lehetett. Mindezt alább részletezendő további megfontolások is támogatják. Ugyanakkor arra már nehezebben tudunk választ adni, hogy miért nem folytatták³⁷ – már amennyiben valóban érintették – Gyulától egyenesen délnek az útjukat, hiszen a legrövidebb út Simánd érintésével Arad városánál átkelve a Maroson vezetett Temesvárra.³⁸ Ha viszont Szerémi közlésével elmentetben a keresztések nem jutottak el ekkor Gyula városáig, egyszerűbben magyarázhatóvá válik az apátfalvi átkelés. A Maros folyón történő átkelés helye ráadásul – véleményem szerint – kulcsfontosságú az események megértésében. Az Alsó részek parancsnoka, Bátori István május 3-án még biztosan Budán tartózkodott, így szolgálati helyére történő visszaindulása nem sokkal előzhette meg a keresztések elindulásának időpontját (máj. 9–10.). A kapitány Temesvárra érkezése után az eredeti haditerv értelmében kezdhett hozzá a keresztességgel fogadásához szükséges intézkedések végrehajtásához. Hogy mikor lépte át a temesi vár kapuját, valószínűleg már sohasem fog kiderülni, de annyit talán sejtethetünk, hogy túl sok ideje nem maradhatott az előkészületekre. Ugyanakkor komolyan felmerül: miről tudhatott Bátori Temesváron? Mikor értesült a toborzást beszüntető és mikor a felosztatást elrendelő parancsról, illetve a keresztességgel történt fordulatról? Abban biztosak lehetünk, hogy a sereg vonulása során elkövetett kilengésekről tudott, annál is

36 Barta G.–Fekete Nagy A.: *Parasztháború* 82.

37 Szerémi György szerint a keresztések azért mentek Apátfalva felé, mert hallották, hogy az urak a folyó túloldalán táboroznak (Szerémi 64.).

38 Vö. *Kubinyi András: Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén.* Szeged, 2000. (Dél-alföldi Évszázadok 14.) térképmelléklet (Kratochwill Máttyás munkája).

inkább, mivel ha feltételezésünk a haditervről helyes, akkor a csapatok vezetője, Menyhért az ő beosztottja volt. Mindezeket túl természetesen megkaphatta a leveleket Budáról is, így a toborzás leállításáról szóló parancslevél valószínűleg Bátorihoz is akkortájt (máj. 18.) juthatott el, amikor a keresztésekhez.³⁹ Ugyanakkor kérdéses, hogy értesült-e a vezérváltásról és Dózsa „királylány kiáltásáról”. A későbbi eseményekből azonban úgy tűnik, hogy bármi is történt Békés mezővárosában, a sereg útvonala alapvetően nem változott meg. Ennek bizonyítására nyomós érveim vannak: a „robbanás” híre, ha már 18-án bekövetkezett, és erről az értesítés egyáltalán eljutott Bátorihoz, akkor is leghamarabb két nap múlva futhatott be Temesvárra (a futárnak ugyanis 150 kilométert kellett megtennie). A főkapitány tehát legkorábban május 20-án este vagy 21-én reggel tudott intézkedni, kérdés persze, mit tehetett. Ne feledkezzünk meg azonban két dologról: az apátfalvi csata május 23-án, a nagylaki pedig 24-én volt, Temesvártól Apátfalva 70 km, amely távolság megtételéhez legalább egy napra biztosan szükség volt (már amennyiben könnyűlovassal számolunk).

Mindebből viszont több dolog is következik: 1. Bátorinak pontosan tudnia kellett, hogy a keresztések hol fogják megkísérelni az átkelést; 2. nagy előkészületek megtételére nem volt ideje (a mozgósításra és az odaérkezésre ugyanis legalább egy hetet kellene számolnunk, így aligha tudott volna katonáival felvonulni a Maros folyóhoz és győzni Apátfalvánál). Ha nem tudta volna ugyanis, hogy a keresztések Apátfalvánál (vagy annak közvetlen közelében) fognak átkelni a folyón, akkor egész egyszerűen nem lett volna módja Temesvárról odaérni. (Így egyébként kizárhatjuk azt is, hogy Dózsa színre lépésével megváltozott volna a haditerv.) A temesi ispán célja valószínűleg az lehetett, hogy biztosítsa, azaz ellenőrizt körülményeket teremtsen a Maroson való átkeléshez a keresztések számára,⁴⁰ s ennek megfelelő számú „sereggel” érkezett oda. De kérdés, hogy mekkorával?

A szemben álló felek létszáma

Az apátfalvi és nagylaki csaták ismertetése során az úri hadak lehetséges létszámáról sohasem esett szó, ámbar a kérdés komoly jelentőséggel bír. A szerzők megelégedtek azzal, hogy észrevételezték: a csatákban Csáki Miklós csanádi püspök, Bátori István temesi ispán és a környékbeli birtokosok bandériumiak vettek részt.⁴¹ Hasonlóképpen általánosságban szólta a keresztések létszámáról is, egyben azonban mindegyik megegyezik, a létszámot 30 ezer

³⁹ Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 76.

⁴⁰ Barta Gábor ismeretterjesztő munkájában a korábbiakkal szemben már arról írt, hogy Bátori István a temesi bandériumokkal azért ment Csanádra, hogy ellenőrizze a keresztések átkelését a folyón (Barta G.: Keresztések népe 60.).

⁴¹ Az események leírását lásd Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 82–85.

ember környékére teszik és kritika nélkül átveszik a különböző híradásokban található adatokat: szerintük április 25-én 300,⁴² május 8-án már 15 ezer,⁴³ a főszereg elindul, de 3-5 ezer főt Rákoson hagy,⁴⁴ Gyula alatt 30 ezer fő,⁴⁵ Nagylaknál Dózsa serege „több tízezer fős”,⁴⁶ május végén pedig összességében 40 ezer,⁴⁷ illetve 50 ezer fő áll fegyverben.⁴⁸ Mai ismereteink szerint e hipotetikus sereglétszámokhoz nem sok hozzáfűzni valónk van: a tízezernél nagyobb adatok mindegyikét nyugodtan a fantázia világába utalhatjuk. Európában a korszakban egyedül a török szultán volt képes ekkora sereget kiállítani és hónapokig fegyverben tartani. Ennek elsődleges oka nem is az, hogy volt hozzá elég katona, hanem az, hogy biztosítani tudták ellátásukat, vagyis a Szultánátus már akkor rendelkezett kiépített hadtáprendszerrel.⁴⁹

A fentebb leírtak után, talán némileg meglepő módon azt mondhatom, hogy rendelkezünk olyan forrással, amely mértéktartó és legfőképpen hihető adatokat közöl a keresztes főszereg nagysága tekintetében. E munka nem más, mint a mindenki által oly sokszor idézett Szerémi György műve. Noha, mint láttuk, a királyi káplán leírását a keresztes sereg útvonalára, csatáira, továbbá Dózsa György tevékenységére és kivégzésére hiteles forrásnak tartják, a sereg nagyságára, illetve táborhelyről táborhelyre növekvő létszámára vonatkozó számsorait senki sem szokta figyelembe venni. A megfogalmazásom azonban így nem egészen pontos. Szeréminél ugyanis kétféle hagyomány keveredik egymással: egy valóságtól elrugaszkodott, amelyet mindenki felhasznált⁵⁰ és egy mértéktartó, amelyet senki nem vett figyelembe.⁵¹ Lássuk hát ez utóbbit! (Szerémi György a sereg vonulása során vagy a csatlakozók számát, vagy a sereg teljes létszámát adta meg, így ennek megfelelően két oszlopban közlöm adatait; külön oszlopban kapott helyet az általam másik hagyománynak nevezett számsor, lásd az 1. táblázatot.)

42 Bartholinus adata, idézi Szűcs J.: Ferences obszervancia 214.; Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 63.

43 Wolfgang Tiener levele (Mon. rust. 70., nr. 27.), idézi Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 63.

44 Szűcs J.: Ferences obszervancia 238.

45 Szerémi 64. (33 ezer), idézi Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 82.

46 Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 84.

47 Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 78. (mint írták: a „legreálisabb” adat).

48 Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború 115.; Szűcs J.: Ferences obszervancia 214.

49 Vö. E. Kovács Péter: Zsigmond isztriai hadjárata. In: „A hadtáp volt maga a fegyver.” Tanulmányok a középkori hadszervezet és katonai logisztika kérdéseiről. Szerk. Pósnán László és Veszprémy László. Bp., 2013. 242–245.

50 Szerémi 63.

51 Szerémi 63–64.

1. táblázat. A keresztes főszereg létszámára vonatkozó adatok

A helység neve	„Mértéktartó változat”		Összesen	„Fantázia” változat
	a csatlakozók száma	a sereg létszáma		
Buda, Szt. György tér		300 lovas	300 lovas	–
Szentfalva		600 lovas	600 lovas	–
Tiszavarsány	300 lovas és 300 gyalogos		900 lovas és 300 gyalogos	–
Nagytúr	800 ember (lovas?)		1700 lovas és 300 gyalogos	
Ege, seregszemle		2000 lovas és 3000 gyalogos		
Békés	2000 ember (lovas?), Lőrinc pap; 300 gyalogos, Balogh István		4000 lovas és 3300 gyalogos, azaz 7300 ember	20 000 ember
Gyula, seregszemle				33 000 ember
Apátfalva	[2000 ember Balogh István vezetésével a révhez megy]			
Nagylak				[12 000 ember Dózsa György vezetésével]

A Szerémi Györgynél található adatok, még ha azokat nem is fogadjuk el megkérdőjelezhetetlen igazságként, néhány következtetés levonására feljogosítanak bennünket: a keresztes főszereg feltételezett 7300 fős létszáma nagyságrendileg sokkal közelebb áll a kor megszokott méretű – európai – seregeihez, mint a szakirodalomban eddig forgó számok (30–50 ezer). A sereget – legalábbis kezdetben – nagyrészt lovasok alkották, akik felszereltségük alapján, jóllehet erre vonatkozóan Szerémi nem közöl adatokat, kizárólag könnyűfegyverzetűek lehettek. E lovasok egy része, a későbbi forrásainkból következően minden bizonnyal az ún. egyetlen vagy kisenemesség, illetve a gazdag, mezővárosi jobbágyság (polgárság) köréből került ki.⁵² A sereg alföldi útja során a lovasok mellé jelentékeny számú gyalogos csatlakozott, ők főleg a kevésbé tehető jobbágyságot, mondhatni a szegényeket⁵³ képviselheték a seregben, s fegyverzetük is ennek megfelelő lehetett. A Menyhért, majd Dózsa György vezette seregnek a nagylaki csatával záruló időszakban „tüzérsége”, azaz ágyú, puskái szinte biztosan nem voltak.⁵⁴

52 Vö. Barta Gábor: Az 1514. évi parasztháború résztvevői. Békési Élet 10. (1975) 194., 197–199.

53 Vö. Barta G.: A parasztháború résztvevői 194–195.

54 Hogy később voltak-e, és ha igen, mennyi és milyen lehetett, arra lásd Horváth Richárd tanulmányát a jelen kötetben.

Mindezek után térjünk át az úri sereg nagyságának meghatározására. Látszólag ugyan könnyebb helyzetben vagyunk, mint a keresztes had létszámának megállapításakor, mivel a krónikások konkrét adatokkal szolgáltak e téren. Szerémi szerint „a magyar mágnás urak [...] nagy sereget gyűjtöttek. Báthori István Temesvárról meg Csáky Miklós csanádi püspök s a nemesek mindegyik alispánja felkelt a keresztesek ellen.”⁵⁵ A királyi káplán tudósításával szemben ugyanakkor két közelkorú elbeszélő adata – látszólag – egészen mást mond erről. Taurinus szerint Bátor és Csáki „kis had” élén vonultak a parasztok ellen, illetve egy másik helyen pedig így ír: Bátor István „kised seregét ügyesen csak erős katonából/s harcba mohón rohanó ifjúságból toborozta”.⁵⁶ Az erdélyi kanonok értesülését támogatják a másik szerző, Ludovicus Tubero által írtak, aki szerint „Báthori kevés csapattal a Tisza mentén, Nagylak faluban tartózkodott”.⁵⁷ A parasztháborúról szóló munkában Szerémi tudósítását vették át minden kétely nélkül,⁵⁸ jóllehet arra nem tettek kísérletet, hogy számszerűen is megadják az úri sereg létszámát, holott Szerémi adatai erre lehetőséget adtak volna. Mindezek után hogyan lehet a három forrásban leírtakat közös nevezőre hozni? Ennek megoldására kezdjük számolásunkat a királyi káplán leírása alapján!

Az elbeszélés szerint Bátor István és Csáki Miklós is egy-egy bandériummal volt jelen, továbbá „a nemesek mindegyik alispánja felkelt”, ami minden bizonnyal azt jelenti, hogy az Alsó részek főkapitánysága alá tartozó megyék hadba küldték csapataikat. E ponton lehetőség nyílik arra, hogy más adataink, elsősorban az 1432/1433. évi hadügyi tervezet és kiegészítése,⁵⁹ továbbá az 1498. évi törvény 20-21. cikkelyei,⁶⁰ harmadsorban pedig az 1522. évi adójegyzék alapján *elvi* számítást végezzünk az úri sereg nagyságáról. (Ez utóbbinál a következő metodust alkalmaztam: Verbóci István országos kincstartónak a 75 dénáros adóról szóló elszámolásában⁶¹ szereplő összegekből kiszá-

55 Szerémi 64.

56 Taurinus 252.

57 Ludovicus Tubero: Kortörténeti feljegyzések (Magyarország). Közreadja *Blazovich László*, Sz. *Galántai Erzsébet*. Szeged, 1994. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 4.) 274.

58 „A folyó bal partján levő csanádi várban Csáky Miklós csanádi püspök, Báthori István temesi ispán és több környékbeli birtokos *bandériuma* (kiemelés tőlem – C. T. N.) állomásozott.” (*Barta G.–Fekete Nagy A.: Parasztháború* 83.)

59 *Decreta Regni Hungariae 1301–1457. Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai*. Bp., 1976. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 11.) 419., 427–428.

60 *Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár I. 1000–1526. évi törvénycikkek*. Fordították és jegyzetekkel ellátták *Nagy Gyula, Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen*, magyarázatokkal és utalásokkal ellátta *Márkus Dezső*. Bp., 1899. (a továbbiakban: CJH) 606–607.; *Decreta regni mediaevalis Hungariae – The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary. 1490–1526. From the manuscript of Ferenc Döry edited and translated by Péter Banyó and Martin Rady with the assistance of János M. Bak*. Bp., 2012. (The Laws of Hungary. Series I., Vol. 4.) (a továbbiakban: DRMH IV.) 100–103.

61 Helytartói oklt., Függelék IV. sz. (241–242.)

moltam a portaszámokat,⁶² majd ebből az 1498. évi törvény 16. cikkelye⁶³ – amely szerint a felsorolt megyéknek 24 jobbágyporta után kell egy lovas katonát kiállítania – alapján kiszámoltam a megye által 1514-ben feltételesen felállítandó megyei csapat nagyságát.⁶⁴ Tudnunk kell, hogy 1522-ben a banderiátus uraknak is be kellett fizetniük az adó egyébként őket illető felét.) Végül harmadrészt figyelembe vettem a Kubinyi András által feldolgozott különféle számadásokat is, amelyekből az 1511. és 1513/1514. évekre megismerhetjük a délvidéken ténylegesen fegyverben tartott katonák számát, illetve azon belül is az Alsó részek végváraiban szolgálatot teljesítőket.⁶⁵ Ugyanakkor azt feltétlenül el kell mondani, hogy e számban benne vannak a királyi bandériumból Temesváron állomásozó katonák is (2. táblázat).⁶⁶

2. táblázat. Az úri sereg elvi és lehetséges nagysága

Név	1432/1433	1498	1514
csanádi püspök	200 lovas (Prop.) / 1 bandérium (Suppl.)	100 lovas	n. a.
temesi ispán (1470-es évektől az Alsó részek főkapitánya is egyben)	–	1 bandérium (400 fő)	655 / (455 [1511]) lovas
Temes megye	200 lovas	n. a.	111 lovas (1522)
Zaránd megye	300 lovas	n. a.	133 lovas (1522)
Arad megye	200 lovas	n. a.	139 lovas (1522)
Békés megye	200 lovas	n. a.	70 lovas (1522)
Csanád megye	300 lovas	n. a.	180 lovas (1522)
Csongrád megye	200 lovas	n. a.	44 lovas (1522)
Keve megye	100 lovas	elpusztult	–
Krassó megye	100 lovas	elpusztult	–
Torontál megye	100 lovas	n. a.	14 lovas (1522)
Összesen:	1900 lovas	n. a.	655 + 691 = 1346 lovas

62 Erre lásd *Solymosi László*: Veszprém megye 1488. évi adóajajstroma és az Ernuszt-féle megyei adószámadások. In: *Tanulmányok Veszprém megye múltjából*. Szerk. Madarász Lajos. Veszprém, 1984. (A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 3.) 129.

63 Keve és Krassó megyék már nem szerepelnek. (CJH I. 604–605.; DRMH IV. 96–97.)

64 Adataink ellenőrzésére Nógrád megye lenne alkalmas, már amennyiben 1522-ben értékelhető összeg szerepelne neve mellett (85 forint, ami 113 portának felel meg. Helytartói okl., Függelék IV. sz. [241.]), mindenesetre azt tudjuk, hogy 1505–1508 között évente 60 lovas tartottak fegyverben (*Kubinyi András*: Politika és honvédelem a Jagellók Magyarországaiban. In: *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor hadtörténete*. Bp., 2007. [A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára] 222.).

65 *Kubinyi András*: A Szévaszentdemeter–Nagyolaszi győzelem 1523-ban. Adatok Mohács előzményéhez. In: *Nándorfehérvártól Mohácsig* i. m. 124.

66 Az eddig leírtakra lásd még *Kubinyi A.*: Politika és honvédelem 218–219

A fentebbi táblázatban szereplő adatokhoz még egyet illeszthetünk: mivel a második csata Nagylak „váránál” zajlott, így a nagylaki Jaksics család valamely tagjának részvétele feltételezhető, ráadásul a Jaksicsok egyúttal bandériátus urak is voltak, így az ő csapatuk is jelen lehetett. Kérdés, hány fő bandériummal? Erre nézvést ismét számolgatásokra vagyunk utalva. A középkor végén hozott törvény (1526. évi 28. tc.)⁶⁷ szerint a főúri bandériumnak legalább 50 lovasból kellett állnia.⁶⁸ Mindezt támogatják egy Verbőci Istvánhoz köthető (csonka) hadügyi tervezet számai is.⁶⁹ Eszerint a török elleni hadjáratra a különböző bandériátus uraknak 50 és 400 katona közötti létszámot kellett kiállítania (lásd a 3. táblázatot).⁷⁰

3. táblázat. A bandériátus urak által kiállítandó katonák létszáma (1517)

Személy	Katona		
	armiger	huszár	összesen
Újlaki Lőrinc herceg	100	300	400
Bátori György (lovászmester)	25	25	50
Szécsi Tamás (vasi ispán)	50	50	100
Kanizsai László (vasi ispán) ¹	50	50	100
Tárnokmester (Ráskai Balázs)	50	50	100
Udvarmester (Buzlai Mózes)	50	50	100
Bornemissza János (pozsonyi ispán)	50	50	100
Török Imre (nándorfehérvári bán)	50	50	100
Sárkány Ambrus	50	50	100

1 Horváth Richárd: Vas megye tisztségviselői a késő középkorban (1458–1526). *Vasi Szemle* 64. (2010) 733.

A 3. táblázatban szereplő urak egytől egyig sokszorosan nagyobb vagyonnal rendelkeztek, mint a Jaksicsok, így komolyan meglepődnék, ha azok, még ha rác huszárokat is alkalmaztak volna, ötvenfősnél nagyobb bandériumot tudtak volna kiállítani. A biztonság kedvéért minden adat esetében a ma-

67 DRMH IV. 270–271.

68 *Kubinyi A.*: Politika és honvédelem 224.

69 A jegyzéket 1518. évi lehetséges kelettel idézi *Kubinyi A.*: Szávaszentdemeter 127. (Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, *Littere et epistole originales* [a továbbiakban: LEO] 219. sz.) A datálását azonban a jegyzék egyik tétele (*Dominus Waciensis quinquaginta equites armigeros ratione episcopatus et thesaurarius centum armigeros.*) alapján módosítanunk kell. A vonatkozó időszakban kétszer állt a kincstartói hivatal élén váci püspökök: 1. Várdai Ferenc idején (1509–1510), illetve 2. Szalkai László püspöksége idején (1513–1523), az utóbbi 1516. máj. 31. (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára [a továbbiakban: MNL OL], Diplomatikai Fényképgyűjtemény 271225.) és 1517. máj. 22. (MNL OL Diplomatikai Levéltár 47201.) között viselte a kincstartóságot. Mindezek figyelembevételével a jegyzéket inkább ezen időszakra keltezhetjük.

70 LEO 219. sz.

gasabb számot fogom figyelembe venni (a megyei csapatok esetében az 1432/1433-as adatokat), ezek alapján a következő számsort kapjuk. A csanádi püspök 100 lovas (1498), a temesi ispán 655 (1513/1514), a hét megye 1400 lovas és a Jaksicsok 50 lovas katonával, azaz összesen 2205-en vonulhattak fel *elvben* az apátfalvi–nagylaki csatákba. Csakhogy a valóságban ennél jóval kevesebben lehettek jelen Apátfalvánál és Nagylaknál. Egyrészt, ha teljes létszámban megjelentek volna, akkor az azt jelenti, hogy Temesvár várában nem maradt egyetlen katona sem, illetve az Alsó részek megyéiben a haderő mozgósítását sikerült volna két nap alatt úgy végrehajtani, hogy legkésőbb május 23-ra mindenki Csanád mezővárosa mellett táborozzon. Ráadásul, mint tudjuk, Szapolyai János éppen ekkoriban tört be a Szörénységen át a Török Birodalomba, és a hadjáratára – mivel az erdélyi katonaságot nem vihette – a saját maga által felfogadott katonákon kívül Bátori István embereinek egy részét, illetve a környező birtokosok nagy részét vitte magával,⁷¹ azaz nem nagyon lett volna kiket mozgósítani. Ez utóbbi megmagyarázza azt a tényt is, hogy a keresztések *miért tudtak olyan sok helyet elfoglalni a Temesközben és nem mellesleg érthetővé teszi a keresztéseknek szánt szerepet* is: töltsék be a Szapolyai János vajda bulgáriai akciójával a Temesközben kialakult *katonai (utánpótlási) úrt*. Az irodalomban meghonosodott nézet, azaz a két bandérium és más csapatok jelenléte ellen szól – kicsit előrelépve az események menetében – még egy nyomós érv: a Jaksicsok nagylaki kastélyának udvarába, legyen az bármekkora alapterületű is, vajmi kevéssé férhetett el a két úri bandérium és a többiek katonasága lovaikkal egyetemben.⁷² Mindezek alapján – azaz, hogy Bátori feladata a keresztések átkelésének biztosítása és Temesvárra kísérése lehetett – talán nem járunk messze a valóságtól, ha a Bátori István vezette úri csapat létszámát egy-két száz könnyűfegyverzetű lovasban állapítjuk meg. Ha fentebb leírtak követhetők voltak, akkor talán érthető az is, hogy Szerémi, illetve Taurinus és Tubero tudósításai nem állnak ellentétben egymással: noha Bátori István, Csáki Miklós püspök és egy-két környékbeli nagyúr, alispán jelen volt, de csapataiknak csak elenyésző része volt velük.

A(z apátfalvi–nagylaki) csata rekonstrukciója

A meglehetősen hosszúra nyúlt bevezetés után lássuk, hogy a fentebbiek figyelembevételével hogyan rekonstruálhatjuk az apátfalvi és nagylaki csatákat! A békési táborból kiváló – talán elővédként – haladó Balogh István vezette seregrész május 23-án a délutáni órákban érkezett meg az apátfalvi révhez és azonnal megkezdték az átkelést a Maros folyón, amelynek túlszárnyán – a Csanád városa felőli oldalon – táboroztak le. Tehették ezt valószínűleg azért, mert Bátori István katonái még nem tartózkodtak a folyó-

71 Lásd erre Neumann Tibor tanulmányát a jelen kötetben.

72 Az ötletért B. Szabó Jánosnak tartozom köszönettel.

nál.⁷³ Ráadásul mire a temesi ispán és a csanádi püspök csapata megérkezett a révhez, a keresztések valamifajta megerősített állást is kiépítettek. Batori megérkezése után minden bizonnyal először tárgyalni kezdett a keresztések vezetőjével és az érseki meg királyi parancsnak megfelelően felszólíthatta őket a hazatérésre. Ennek sikertelensége után indíthatta meg támadását, amely azonban létszámukból adódóan, illetve a keresztések megerősített táborának köszönhetően csak harmadik kísérletre járt sikerrel.⁷⁴ Még ha a harc pontos időtartamát nem is ismerjük, a küzdelem meglehetősen véres lehetett, de végül a kicsiny, ám képzetesebb katonákból álló Batori István vezette csapat kivetette állásaiból a keresztéseket. Az úri sereg összerendeződése után a visszavonulókat követve átkelt a Maroson és ott folytatták a keresztések üldözését és szétszórását. A seregrész vezetőjének, Balogh Istvánnak azonban sikerült elhagynia a csatát és eljutnia a Dózsa György vezette sereghez. A főszereg azonban ekkor már nyugat – talán Szeged – felé menetelve maga mögött hagyta az apátfalvi révet. Az elővéd – vagy ha valóban Szeged volt a cél, akkor a sereg oldalát biztosító csapat – szétszórásának hírére Dózsa visszafordította seregét és nem várt irányból, északnyugat felől érkezve rátámadt az ispán és a püspök által vezetett, az üldözéssel valószínűleg ekkorra már felhagyó, de még mindig a Maros jobb partján tartózkodó csapatra. A jelentős számbeli fölényben lévő keresztésekkel szemben a katonák nem kísérelték meg sem az ellentámadást, sem pedig a folyón való újbóli átkelést, hanem az egyetlen szóba jöhető megoldás mellett döntöttek: gyors vágásban az alig 11 km-re fekvő Nagylak mezővárosba mentek, mivel a Jaksicsok ott álló udvarháza⁷⁵ ideig-óráig némi védelmet nyújthatott számukra. Batori döntése, különösen annak fényében, hogy a keresztéseknek a kézfegyvereken túl nemigen volt semmilyen ostromlásra alkalmas szerkezete (például ágyúja), mindenképpen indokolható, hiszen így az „aki időt nyer, életet nyer” elvet alkalmazva lehetőséget biztosított kis csapatának a felkészülésre. Ezen eseményekkel párhuzamosan egy futárt minden bizonnyal Temesvárra szalajthattott figyelmeztetve a veszélyre az ott lévőket.

Természetesen azt ma már nem tudjuk megmondani, hogy a Batori István (és Csáki Miklós) vezette katonáknak mennyi ideje maradt a védekezésre felkészülni, de talán nem járunk messze a valóságtól, ha azt gondoljuk, hogy kevés. Az üldözők és üldözöttek közel egyszerre érkezhettek meg Nagylakra, és ha az elején Dózsa seregének még csak kis – a legvakmerőbb – része volt jelen, hamarosan megérkezhetett a derékhad is, bekerítve a tele-

73 Vö. Szerémi György leírásával: „Balogh István elfoglalta az apáti révet a Maros folyónál. Ezután (kiemelés tőlem – C. T. N.) István ispán és a püspök Balogh Istvánra támadt” (Szerémi 64.).

74 Vö. Szerémi György leírásával: „Ezután István ispán és a püspök Balogh Istvánra támadt, de ezek helytálltak. Kétszer intéztek támadást ellenük, s nagy viadalt vívtak egymás közt; több mint egy óráig nem bírták a keresztésektől elfoglalni a táborát; csak nagy nehezen vették el tőlük” (Szerémi 64.).

75 A Nagylakon lévő vár legendájára lásd Horváth Richárdnak a jelen kötetben lévő tanulmányát.

pülést. Az erőviszonyok finoman szólva is a keresztéseknek kedveztek: a több ezer főnyi haddal szemben egy-két száz – a délután óta folyó küzdelemtől fáradt – katona (és lova) nézett farkasszemet. Innentől kezdve a harc kimenetelének lehetséges végeredménye meglehetősen leegyszerűsödött: a kelepcébe, azaz a nagylaki udvarház/kastély palánkjá közé szorult temesi ispánnak a lehető legkisebb veszteséggel ki kellett törnie katonáival, hiszen az erőviszonyok oly mértékben a keresztéseknek kedveztek, hogy azoknak huzamosabban ellenállni nem lehetett. Ráadásul várható volt, hogy a keresztések előbb vagy utóbb rájuk fogják gyűjtani a palánkot, így a bent lévőknek nem maradt sok választása, mint kitörni az udvarból. A kitörésre hajnalban kerülhetett sor – a hogyanról, mivel az udvarházzal és az azt körülvevő palánkról semmit sem tudunk, így azt sem, hogy hány kapuja volt – és a fegyverforgatásban jártasabb végvári katonák közül néhánynak Bátori István vezetésével sikerült átvágnia magát a keresztések tömegén, és keleti irányba, Solymos vára felé elmenekülnie. (Onnan néhány nappal később visszatért Temesvárra.)⁷⁶ A másik, valószínűleg a csanádi püspök (és embe-re) által vezetett csapat Bátorival ellenkező irányba, a püspöki székhely felé próbált meg eljutni, mint ma már tudjuk, sikertelenül. E csapat fogságba esésében nyilván szerepet játszott, hogy Csáki Miklós püspök korántsem lehetett gyakorlott fegyverforgató, de a legfőbb ok mégsem ez, hanem a keresztések számbeli fölénye lehetett. (Elfogásuk végeredménye mindenki számára közismert.)⁷⁷ Ezzel a május 23-án délután kezdődött csata másnap reggel ért véget a keresztések győzelmével. A harcok azonban mindkét félre nézve felemás eredménnyel jártak: a Dózsa vezette seregnek – mint a későbbiekben kiderült – ez volt az egyetlen valós harcban megszerzett győzelme, amely az attól való távolság növekedésével és idő előrehaladásával egyre jelentősebbnek látszott. Ráadásul sikerült az ellenfél több illusztris képviselőjét is elfogni, majd kivégezni és mintegy két hónapra lángba borítania a Maros folyótól délre fekvő vidéket. A Bátori vezette csapatok oldaláról nézve a keresztések győzelme katonailag nem volt számottevő, jóllehet annak lélektani hatása – leginkább a budai királyi udvarra – ideig-óráig jelentős volt. Ugyanakkor a kivégzett személyek társadalmi állása és az elszenvedett vereség azt eredményezte, hogy a Szapolyai János vezényelte csapatok csak komoly előkészületek után számoltak le Dózsa Györggyel.⁷⁸

Összefoglalóan tehát elmondható, hogy a fentebbiekben leírt okok és az azokból levezetett következtetések alapján az apátfalvi-nagylaki csatáról rajzolt kép nagy mértékben eltér az elsősorban Szerémi nyomán Márki Sándor és Barta Gábor által rekonstruált, valamint a köztudatba mélyen beleivódott eddigi képtől (győzelem – ünneplés este – vereség reggel): Apátfalvánál a katonák minőségi fölénye csekély számuk ellenére még meghozta az eredményt,

⁷⁶ Szerémi 66.; Mon. rust. 94., nr. 48.

⁷⁷ Szerémi 66.; Mon. rust. 94., nr. 47.

⁷⁸ Lásd minderre e kötetben Neumann Tibor tanulmányát.

de Nagylaknál a keresztések sokszoros túlereje, illetve harcászati okok miatt Bátori katonáinak esélye sem lehetett Dózsa többezres seregével szemben. E rekonstrukció, amely elsősorban – a források alapján – logikai úton levont következtetések révén jött létre, újabb források előkerülésével vagy az eddig megismertekből szintén levezethető más következtetések nyomán tovább módosítható.

SUMMARY

NORBERT C. TÓTH: THE BATTLES OF APÁTFALVA AND NAGYLAK. THE ROUTE OF THE MAIN ARMY FROM PEST TO NAGYLAK

The essay examines five questions concerning the activity of the main crusaders army, starting from the departure of Chief Commander István Bátori from the main camp of the army at Pest (9–10th of May) until his escape to Temesvár. The events of these 15 days are some of the most elaborated topics of the history of the rebellion; however, considering new viewpoints can modify our present knowledge about them. The first question is when György Dózsa became the commander of the main army. The author argues in accordance with a work of Gábor Barta that Dózsa became the commander of the crusaders only after the tragic events in Nagytúr in the middle of May. Until that the army had been led by a presumably Czech or German mercenary leader called Menyhért. The second question under examination is the original route of the crusaders, which seems to go the Pest – Tiszavárkony – Tiszavarsány – Nagytúr – Ege – Békés – Gyula way on the basis of the different sources and reports. The military aim of the crusaders could have changed at the oppidum Békés into a rebel against the nobility. The next – and the most important regarding the following events – question is why the crusaders crossed the river Maros at Apátfalva and how István Bátori Count of Temes knew where to expect them. The answer can be found in the military plan decided on during the Diet of March, 1514: the mercenary leader was commanded to move across the Great Plain, to collect the crusaders and to take them to the region between the rivers Maros and Tisza, and István Bátori was to provide their safe crossing at the river Maros. The destination did not change even after György Dózsa took over the lead of the main army and the “explosion” occurred. The invariability of the place of the crossing can be confirmed by the time of the spreading of the information and the distance between different settlements: if Dózsa had modified the place of the river crossing, Bátori would definitely have not got there (Apátfalva) in time from his place of duty, Temesvár. This already leads to the next question: why the inexperienced army led by Dózsa could defeat the well-prepared army led by Bátori at Nagylak. There are no exact numbers of the armies available, but it is possible to define the amount of the opposite sides. On the basis of this it can be stated that the number of the crusaders of the main army was much less than it has been estimated previously (40–50 thousands) and could not be more than 5–7 thousands. The force led by Bátori (which was completed with the soldiers of the Bishop of Csanád, impaled after the battle) could have contained two thousands soldiers at most. But because the bigger part of this army took part in the campaign led by János Szapolyai, Voivod of Transylvania, against the Turks, Bátori could not have had more than some hundred

men of light cavalry – anyway, his task would have been only to provide support for the river crossing of the crusaders. The last chapter presents a reconstruction of the battle starting at Apátfalva and ending at Nagylak. At first, the quality advantage of the regular army brought the result in spite of their smaller number, but in the end, at Nagylak, due to the multiple numerical superiority of the crusaders and other military reasons, Bátori's soldiers could have no chance against Dózsa's army of several thousands of men.

